

PREFERENCJE POLITYCZNE 2009
POSTAWY - IDENTYFIKACJE - ZACHOWANIA

Redakcja naukowa
Agnieszka Turska-Kawa
Waldemar Wojtasik

Katowice 2010

Recenzent:

Dr hab. Mariusz Kolczyński

Projekt okładki:

Jarosław Wichura

Skład komputerowy:

Przemysław Grzonka

© Agnieszka Turska-Kawa i Waldemar Wojtasik

Katowice 2010

Patronat nad projektem sprawuje Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych.

Opiekę wydawniczą nad projektem sprawuje Centrum Innowacji, Transferu Technologii i Rozwoju Fundacja Uniwersytetu Śląskiego.

ISBN: 978-83-62314-04-1

Wydawca:

UNIKAT 2

Ul. Dzieciołów 9

40-532 Katowice

Agnieszka Turska-Kawa, Waldemar Wojtasik

**STRUKTURA SPOŁECZNA ORAZ PREFERENCJE
PARTYJNE W UKŁADZIE AUTOIDENTYFIKACJI
LEWICOWO-PRAWICOWYCH**

W XXI wieku na polskiej scenie partyjnej, w porównaniu do wcześniejszego okresu transformacji systemowej, zaszły radykalne zmiany. W początkach demokratycznej ewolucji, szczególnie do wyborów 1993 roku, funkcjonował pogląd o nieadekwatności kategorii lewicy i prawicy w zakresie możliwości opisu rzeczywistości politycznej w Polsce i innych krajach postkomunistycznych [Szawiel 2001: 224]. Dopiero po wyborach parlamentarnych 1993 roku powszechnie przyjęto diagnozę, że lewica je wygrała, a prawica przegrała [Antoszewski 2005: 20]. W świadomości społecznej ukonstytuował się podział, który Mirosława Grabowska określiła mianem „podziału postkomunistycznego” i który genetycznie strukturyzował przestrzeń polityczną na postkomunistyczną lewicę i postsolidarnościową prawicę [2004: 123-204]. Kresem jego formacyjnego oddziaływania były wybory parlamentarne z 2005 roku (a wcześniej do Parlamentu Europejskiego z 2004 roku), w których mający postkomunistyczny rodowód SLD poniósł klęskę. Pewne symptomy, które wskazywały na zmianę układu politycznego odniesienia z lat 90-tych, były już widoczne w wynikach elekcji parlamentarnej z 2001 roku, kiedy co prawda wygrała ją koalicja SLD i postsolidarnościowej Unii Pracy [Antoszewski 2009: 112], ale do Sejmu dostały się partie nieodwołujące się bezpośrednio do genetycznego kryterium – Samoobrona i Liga Polskich Rodzin [Wojtasik 2009: 154].

Jak się okazuje, z dzisiejszej perspektywy wybory z 2005 roku zapoczątkowały okres politycznej marginalizacji formacji, odwołujących się deklaratywnie do idei lewicowych. Marginalizacji rozumianej tutaj w dwojaki sposób: (1) znaczącej utraty poparcia wyborczego w stosunku do okresu przed 2002 rokiem i (2) braku realnego wpływu na toczony przetargi gabinetowe. SLD wrócił do roli „brzydkiego kaczątka”, jakim był w poprzednim wcieleniu, przed 1993 rokiem. Zmiany po lewej stronie nie pozostały oczywiście bez wpływu na przeciwną stronę sceny politycznej,

zmonopolizowaną przez Platformę Obywatelską oraz Prawo i Sprawiedliwość. Wątpliwością, którą należy w tym miejscu zaznaczyć jest kwestia strukturyzacji sceny partyjnej, bo czy zasadnym jest mówienie o lewej (w znaczeniu ideowym) stronie, skoro faktyczna dychotomia polityczna jest zawarta pomiędzy dwiema partiami prawicowymi? Zakładając pewną umowność w stosowanej terminologii, zmiana w tym względzie zakłada nowy wymiar identyfikacji głównych politycznych biegunów, w ramach którego jeden można określić jako konserwatywno-liberalny a drugi konserwatywno-narodowy [Wojtasik 2006: 250]. Czy po 2005 roku można zidentyfikować w postawach politycznych polskiego społeczeństwa takie zmiany, które uprawdopodobniają możliwość trwałej marginalizacji partii lewicowych? Pytanie to posłużyło jako zaczątek niniejszych poszukiwań.

Status płaszczyzny lewica-prawica

Dychotomia polityczna lewica-prawica jest czynnikiem strukturyzacji przestrzeni politycznej, który oddziałuje na nią w kilku najważniejszych płaszczyznach. Jest to więc model, w ramach którego dokonuje się schematyzacji sfery polityki, dzieląc ją pod względem aksjologicznym, ideologicznym czy społecznym. Jest to idea według której przypisuje się poszczególnym partiom miejsce w politycznym uniwersum, warunkując ich pozycję układem odniesienia innych sił. Jest to również mechanizm społecznego pozycjonowania preferencji politycznych o uogólnionym ideologicznie charakterze, pozwalającym jednostkom znaleźć związek pomiędzy reprezentowanymi wartościami a ich transpozycją na sferę bieżącej polityki. Norberto Bobbio [1996: 25] pisze: „Prawica i lewica to dwa terminy antytetyczne, od ponad dwóch stuleci używane powszechnie w celu wskazania sprzeczności między ideologiami i ruchami, na jakie podzielone jest głęboko skonfliktowane uniwersum myśli i działań politycznych. Jako terminy antytetyczne wykluczają się wzajemnie i łącznie wyczerpują w odniesieniu do owego uniwersum.” Diadyczność opisu sfery polityki za pomocą uniwersum lewica-prawica, wbrew twierdzeniom Bobbio, może mieć również charakter komplementarny (a nie wyłącznie antytetyczny), szczególnie jeżeli konfliktowość tego ujęcia zastąpiona zostanie wzajemnym zbliżaniem się pojęć, czemu służyć może konsensualny wymiar współczesnych demokracji. Marcel Gauchet identyfikuje współczesną diadyczność tych pojęć w obszarze: „pomiędzy

zasadą rzeczywistości, bronioną przez prawicę, a wartościami, których prymat wypisuje na swych sztandarach lewica. Stara się ona uosabiać, w dzisiejszym świecie prozaicznej konkurencji, trwałość wartości wyższych, wartości ducha naprzeciw władzy pieniądza. Słabością prawicy jest to, że stała się cyniczna. Słabością lewicy to, że stała się straszliwie angeliczna. A przecież każdy z nas wie, że jest po trosze prawicowy i lewicowy zarazem” [Gauchet].

Prosta binarna identyfikacja często jednak nie wystarcza dla samookreślenia przez wyborców różnic w reprezentowanych stanowiskach. Wywołuje to potrzebę stosowania kategorii pośredniego bądź cząstkowego opisu, szczególnie, gdy badacz stawia sobie zadanie dokładnego przedstawienia siatki autoidentyfikacji politycznych. W przypadku kategorii cząstkowych najprostszy zabieg polega na takiej strukturyzacji poszczególnych pól, która odwołuje się do ekspozycji natężenia cechy (np. skrajna lewica i skrajna prawica). Dzięki niemu respondent ma możliwość określenia swojej pozycji w wymiarze bardziej szczegółowym, dokładniej mu mentalnie odpowiadającym. Strategia, odwołująca się do wyodrębnienia kategorii pomiędzy lewicą a prawicą, zasadza się na twierdzeniu, że można wykazać istnienie formuły pośredniej, która znacząco różni się od ją otaczających skrzydeł.

Taki element pośredni, który zmienia strukturę diadyczną w triadę, w sferze polityki nosi miano centrum i bywa nazywany modelem włączonego środka (w przeciwieństwie do diadycznego wyłączonego środka), bądź w specyficznym przypadku włączającego [Bobbio 1996: 28-31]. Wyodrębnienie centrum (w sytuacjach kiedy jest to możliwe) pozwala na uzyskanie bardziej koherentnego obrazu uniwersum politycznego, szczególnie, gdy można do niego przypisać specyficzne identyfikacje ideologiczne czy wręcz partyjne. Sytuację tę opisuje Bobbio: „Wyodrębnienie tej części pośredniej pozwala na umożliwić lepsze zrozumienie systemu, ponieważ pozwala rozróżnić centrum bliższe lewicy, centrolewicę i centrum bliższe prawicy, czyli centroprawicę; tak samo w środowisku lewicy mamy lewicę umiarkowaną, która skłania się ku centrum i lewicę skrajną, która centrum się przeciwstawia, w środowisku prawicy zaś prawicę, która skłania się ku centrum, i prawicę, która któraś się od tego centrum odsuwa tak dalece, że zajmuje stanowisko równie przeciwstawne centrum, co lewicy” [1996: 29]. Separacja centrum jest więc zabiegiem nie tylko metodologicznym, często idą za nim rzeczywiste identyfikacje, których wymiar nie pozwala na zamknięcie w jednoznacznych pojęciach „prawica” i „lewica”.

Dla przedstawianego problemu istotności i charakteru podziału lewica-prawica, w perspektywie zainteresowania niniejszego tekstu, ważnym jest przyjęcie założenia o definiowaniu postaw w jego ramach. Badania przeprowadzane m. in. w ramach Polskiego Generalnego Studium Wyborczego przez Tadeusza Szawieła dowodzą, że Polacy operują autoidentyfikacjami w ramach skali lewica-prawica i te identyfikacje powiązane są z preferencjami wyborczymi [Raciborski 2003: 228-230]. Skoro same jednostki używają dla opisu i strukturyzacji swoich postaw pojęć uogólnionych, to można podjąć próbę identyfikacji charakterystycznych społecznych wymiarów lewicowości i prawicowości oraz opisać specyfikę politycznego centrum. Radosław Markowski, na podstawie danych z wspomnianego już Polskiego Generalnego Studium Wyborczego, potwierdza tezę o znacznym stopniu autonomii elektoratu centrowego: „Ale najważniejszy argument kwestionujący trafność tezy o przypadkowym charakterze zbiorowości osób określanej jako centrum odnajdujemy analizując średnią spójność ich opinii. Otóż na 10 przypadków w czterech ich opinie są bardziej spójne niż zbiorowości bądź prawicy, bądź lewicy. Dotyczy to, jak się można było intuicyjnie spodziewać, pozytywnego stosunku centrystów do kwestii prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, przyzwolenia na napływ obcego kapitału do Polski, a także negatywnego stosunku do tzw. nomenklatury. Podkreślmy to wyraźnie: w ani jednym przypadku na 10 analizowanych ich poglądy nie są najbardziej niespójne – porównując z lewicą czy prawicą – co, uwzględniając wyższą liczebność tej zbiorowości, jest wynikiem niezwykle przekonującym” [Markowski R., *Centrum jest czy go nie ma?*].

Analiza preferencji grup wyodrębnionych na podstawie kryteriów społeczno-zawodowych przynosi ich znaczne zróżnicowanie, ale wzory tych zróżnicowań są mniej wyraźne niż dawniej [Raciborski 2003: 226]. Podstawowe zmienne socjodemograficzne w przeprowadzanych dotychczas w Polsce badaniach wykazywały słaby związek z identyfikacją lewica-prawica. Przywołując różne badania i dane z lat 1991-2001 Tadeusz Szawieł pokusił się o postawienie dwóch ogólnych wniosków [Szawieł 2001: 228-231; 2002: 185-187]. Po pierwsze lewicowe i prawicowe tożsamości są równie powszechne we wszystkich kategoriach socjodemograficznych. Nie ma czynników, które w znaczący sposób różnicowałyby w ich ramach występowanie postaw lewicowych lub prawicowych. Po drugie, struktura społeczna nie jest katalizatorem zróżnicowania postaw ideowych. Klasowość podziałów społecznych,

będąca w społeczeństwach zachodnich jedną z głównych determinant identyfikacji politycznych, w Polsce jest „nieczynna”. Podobne wnioski można postawić na podstawie badań Tomasza Godlewskiego, który brał pod uwagę spolaryzowane profile identyfikacji ideologicznej społeczeństwa polskiego [2008: 133-163]. Wyróżnione przez badacza cechy antonimiczne, dzielące lewicę od prawicy, stały się podstawą dla syntetycznego modelu klasyfikacji postaw, który ukazał niewielkie różnice w kategoriach regionu zamieszkania, miejsca zamieszkania i wykształcenia. Czynniki niemającymi znaczenia okazały się płeć i przynależność pokoleniowa.

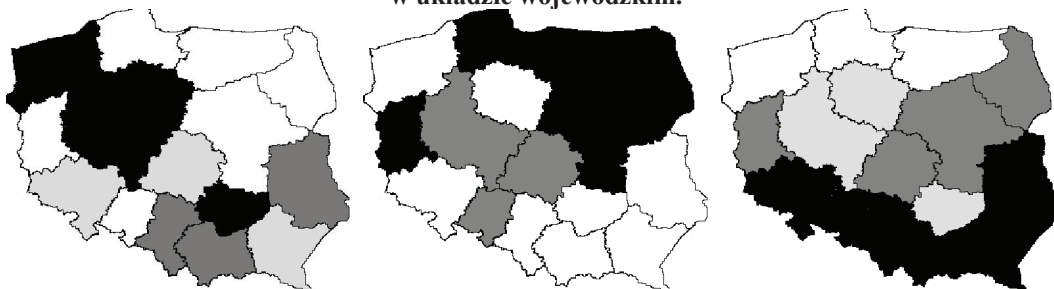
Postawy w wymiarze lewica-prawica a cechy społeczno-demograficzne

Celem niniejszych badań była weryfikacja związków między deklarowanymi autoidentyfikacjami ideologicznymi a zmiennymi społeczno-demograficznymi.

Tabela 1. Miejsce zamieszkania a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Województwo	N	Średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Dolnośląskie	84	5,62	21	25,0	24	28,6	39	46,4
Kujawsko-pomorskie	58	5,07	21	36,2	16	27,6	21	36,2
Lubelskie	61	5,75	17	27,9	15	24,6	29	47,5
Lubuskie	29	5,72	5	17,2	12	41,4	12	41,4
Łódzkie	73	5,45	16	21,9	26	35,6	31	42,5
Małopolskie	92	5,67	25	27,2	20	21,7	47	51,1
Mazowieckie	147	5,70	27	18,3	58	39,5	62	42,2
Opolskie	29	5,97	5	17,3	9	31,0	15	51,7
Podkarpackie	59	5,66	14	23,7	16	27,1	29	49,2
Podlaskie	34	5,59	6	17,6	14	41,2	14	41,2
Pomorskie	63	5,44	10	15,9	31	49,2	22	34,9
Śląskie	135	5,41	38	28,1	36	26,7	61	45,2
Świętokrzyskie	37	5,14	13	35,1	10	27,0	14	37,9
Warmińsko-mazurskie	42	5,29	6	14,3	22	52,4	14	33,3
Wielkopolskie	95	5,22	30	31,6	28	29,5	37	38,9
Zachodniopomorskie	48	4,46	21	43,8	12	25,0	15	31,2

Rysunek 1. Natężenie postaw lewicowych, centrowych i prawicowych (odpowiednio) w układzie wojewódzkim.*

*Punkt wyjścia obliczeń stanowił rozkład natężenia tych samych postaw w innych województwach.

Respondentom zadano pytanie: *Jeśli potocznie mówi się, że ludzie mają poglądy lewicowe i prawicowe to jak określił(a)by Pan(i) swoje poglądy polityczne?* W poszukiwaniach empirycznych wykorzystano skalę 11 punktową, gdzie skrajne punkty były oznaczone jako 0 (lewica) oraz 10 (prawica). Środek ciężkości tak skonstruowanej skali stanowi 5. W prezentowanym materiale poza średnią wskazano również ilościowy i procentowy rozkład poszczególnych kategorii socjodemograficznych w układzie: lewica-centrum-prawica, gdzie jako lewicowe deklaracje uznano sumę wskazań od 0 do 4, jako centrum określono deklaracje środka skali – 5, a jako prawicową orientację sumę wskazań punktów skali 6 do 10.

Miejsce zamieszkania. Zróżnicowanie regionalne stanowi, nie tylko w Polsce, ważną determinantę prezentowanych postaw politycznych [Raciborski 2003: 229-230]. Istnieje przynajmniej kilka prób wyjaśniania tego zjawiska, z których najpopularniejszymi są hipoteza zaborowa [Raciborski 1997: 158] i hipoteza modernizacyjna [Wybory pokazały stary podział na Polskę A i B]. Region zamieszkania respondentów w układzie identyfikacji politycznych jest czynnikiem, w ramach którego ujawniono zostały niewielkie odmienności w deklarowanych postawach (Tabela 1). Generalna większość średnich deklaracji ideologicznych na skali lewica-prawica sytuuje się na prawo od środka skali, z najdalej wysuniętymi orientacjami w województwie opolskim. Wyjątek stanowią mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego, którzy swoje preferencje ideologiczne plasują w kierunku lewego od środka skali krańca.

W większości województw dominują orientacje prawicowe. Wyjątek stanowią województwa pomorskie i warmińsko-mazurskie, gdzie centrum zogniskowało największą ilość deklaracji oraz zachodniopomorskie, w którym blisko połowa

Tabela 2. Miejsce zamieszkania (miasto-wieś) a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Miejsce zamieszkania	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Wieś	398	5,51	103	25,9	113	28,4	182	45,7
Miasto do 20 tysięcy mieszkańców	84	5,44	23	27,4	23	27,4	38	45,2
Miasto 20-100 tysięcy mieszkańców	234	5,39	63	27,0	74	31,6	97	41,4
Miasto 100-200 tysięcy mieszkańców	128	5,34	26	20,3	54	42,2	48	37,5
Miasto powyżej 200 tysięcy mieszkańców	242	5,53	60	24,8	85	35,1	97	40,1

badanych deklaruje lewicowość. Mimo tej wyraźnej tendencji zdecydowano się poddać ocenie rozkład natężenia danych postaw w określonych województwach (Rysunek 1). Orientacje lewicowe stosunkowo częściej deklarowali mieszkańcy Polski północno-zachodniej oraz województwa świętokrzyskiego. Na północnym wschodzie kraju częściej występują jednostki o postawach centrowych. Z kolei od południowych terenów Polski, posuwając się na północ, zaobserwowano spadek natężenia deklaracji prawicowości. Analiza ukazuje również, że niski poziom wskazań deklaracji lewicowych koresponduje najczęściej z ponadprzeciętnymi wskazaniami centrum (poza opolskim) i nie przekłada się na stosunkowo częstsze obecności postaw prawicowych wśród badanych.

W odniesieniu do zróżnicowania miejsca zamieszkania miasto-wieś nie odnotowano istotnych różnic w deklaracjach na skali lewica-prawica.¹ Najdalej wysunięty w prawo punkt na skali lewica-prawica, określający ich autoidentyfikacje polityczne, wskazują mieszkańcy wsi oraz największych miast. Interesujący jest fakt, iż wraz ze wzrostem wielkości zamieszkiwanego miasta maleje procent osób deklarujących orientacje lewicowe lub prawicowe na rzecz wzmocnienia orientacji centrowych. Tendencja ta jednak nie dotyczy największych miast. Na wsi i w małych miastach można zaobserwować największą dominację postaw prawicowych (Tabela 2).

¹ Wszystkie komentowane w tym rozdziale różnice między średnimi zostały poddane T-testowi dla prób niezależnych.

Tabela 3. Płeć a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Płeć	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Kobiety	557	5,45	136	24,4	194	34,8	227	40,8
Mężczyźni	529	5,47	139	26,3	155	29,3	235	44,4

Płeć. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni deklarują praktycznie identyczne miejsce na skali lewica-prawica. Różnica między nimi nie jest istotna statystycznie. Niezależnie od płci dominują orientacje prawicowe. Można jednak zauważyć, że nieco więcej kobiet określa swoje postawy jako centrowe, z kolei mężczyźni częściej konkretyzują swoje sądy jako lewicowe lub prawicowe (Tabela 3).

Wiek. Nie zaobserwowano istotnych różnic w kolejnych grupach wiekowych w zakresie deklarowanych orientacji. Dostrzegalne są jednak pewne tendencje. Wyniki badań wskazują, że wraz z wiekiem następuje przesunięcie artykułowanych autoidentyfikacji w kierunku bardziej prawicowym, z odnotowanym ich lekkim spadkiem przy osobach najstarszych. Analiza procentowa zwraca uwagę, że orientacje centrowe dominują wśród młodszych badanych, w największym natężeniu w przedziale wiekowym 25-34 lata. Orientacje prawicowe są częściej prezentowane przez ludzi starszych oraz najmłodszych respondentów. Procent osób deklarujących lewicowość jest podobnie rozłożony w każdej z grup wiekowych (Tabela 4).

Wykształcenie. Kategoria wykształcenie również nie wykazuje drastycznych odmienności w deklaracjach na skali lewica-prawica. Istotnie różnią się osoby z wykształceniem podstawowym/gimnazjalnym większym zaznaczonym przesunięciem

Tabela 4. Wiek a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Wiek	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
18-24	149	5,34	34	22,8	53	35,6	62	41,6
25-34	219	5,32	54	24,6	88	40,2	77	35,2
35-44	170	5,29	50	29,4	56	32,9	64	37,7
45-54	211	5,48	47	22,3	73	34,6	91	43,1
55-64	166	5,78	44	26,5	36	21,7	86	51,8
>65	171	5,60	46	27,0	43	25,1	82	47,9

Tabela 5. Wykształcenie a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Wykształcenie	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Bez wykształcenia	4	5,00	2	50,0	0	0,0	2	50,0
Podstawowe/gimnazjalne	67	6,22	13	19,4	15	22,4	39	58,2
Zawodowe	187	5,58	46	24,6	52	27,8	89	47,6
Średnie/policealne	433	5,43	107	24,7	141	32,6	185	42,7
Wyższe (ukończone studia licencjackie lub magisterskie)	395	5,32	107	27,1	141	35,7	147	37,2

w prawo od jednostek ze średnim/policealnym i wyższym. Odnotowano jednak pewne prawidłowości. Kategoria zwraca uwagę, że miejsce autoidentyfikacji na skali lewica-prawica wraz ze wzrostem wykształcenia zbliża się z prawej strony do centrum.² Potwierdza ten fakt analiza procentowa deklaracji w poszczególnych kategoriach, która ukazuje, że orientacje prawicowe maleją wraz ze wzrostem wykształcenia. Jednocześnie wraz ze wzrostem wykształcenia wzrasta procent deklaracji lewicowych i centrowych (Tabela 5).

Stan cywilny. Najbardziej ukierunkowane w prawo od środka ciężkości skali „lewica-prawica” autoidentyfikacje prezentują jednostki zamężne, jest to jedyna grupa istotnie wyróżniająca się deklaracjami w zakresie orientacji ideologicznej. Pozostałe osoby wskazują zbliżone miejsce, usytuowane nieco bliżej środka. Biorąc pod uwagę rozkłady procentowe warto zauważyć, że proporcjonalnie orientacje prawicowe częściej deklarują owdowiali, jednocześnie w grupie tej jest najwyższy odsetek

Tabela 6. Stan cywilny a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Stan cywilny	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Panna/kawaler	321	5,31	83	25,9	113	35,2	125	38,9
Mężatka/zonaty	604	5,58	150	24,8	188	31,1	266	44,1
Rozwódka/rozводnik	61	5,34	14	23,0	24	39,3	23	37,7
Wdowa/wdowiec	100	5,36	28	28,0	24	24,0	48	48,0

² Najbardziej centrowe deklaracje składają jednostki bez wykształcenia, jednak ze względu na zbyt małą ilość tych osób w próbie, trudno wyciągać rzetelnie wnioski.

Tabela 7. Struktura zawodowa a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Struktura zawodowa	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Pracuje zawodowo na pełnym etacie, również w rodzinnym gospodarstwie rolnym	569	5,43	140	24,6	211	37,1	218	38,3
Pracuje dorywczo	78	5,59	21	26,9	22	28,2	35	44,9
Jest bezrobotna/bezrobotny	28	5,82	5	17,9	9	32,1	24	50,0
Uczy się w szkole/studiuje w Wyższej uczelni	138	5,17	36	26,0	47	34,1	55	39,8
Jest na rencie/emeryturze	246	5,61	68	27,7	49	19,9	129	52,4
Zajmuje się domem/wychowaniem dzieci	27	5,59	5	18,6	11	40,7	11	40,7

deklaracji lewicowości. Z kolei u rozwiedzionych zdiagnozowano najliczniejszy rozkład odpowiedzi centrowych, które uszczupliły deklaracje lewicowe i prawicowe, czyniąc ich odsetki najmniejszymi (Tabela 6).

Struktura zawodowa. Wszystkie deklaracje autoidentyfikacji na skali lewica-prawica jednostek o różnej pozycji zawodowej usytuowane są na prawo od środka ciężkości. Nie odnotowano między nimi istotnych różnic statystycznych. Największą rozpiętość na skali prezentują osoby uczące się czy studiujące, sytuujące się bliżej środka skali oraz bezrobotni, wykazujące największe przesunięcie w prawo. Analiza procentowa zawartości poszczególnych kategorii ukazuje, że częściej orientację prawicową prezentują osoby bezrobotne oraz na emeryturze/rencie. Interesujący jest fakt, że jednocześnie wśród bezrobotnych odnotowano najmniejszy odsetek postaw lewicowych, z kolei pośród jednostek na emeryturze/rencie – najwyższy ich odsetek (Tabela 7).

Status materialny. Badani proszeni byli o subiektywne określenie swojego statusu materialnego. Można zauważyć, że im lepiej oceniana jest własna sytuacja, tym bardziej autoidentyfikacje na skali zbliżają się z prawej strony w kierunku centrum.³ Podkreślić należy, że jest to jednak pewna tendencja, nieistotna statystycznie. Kompatybilny z tą prawidłowością jest odnotowany procentowy spadek ilości osób

³ Najbardziej centrowe deklaracje składają jednostki deklarujące, że żyją bardzo biednie, jednak ze względu na zbyt małą ilość tych osób w próbie, trudno wyciągać rzetelnie wnioski.

Tabela 8. Ocena własnej sytuacji materialnej a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Ocena własnej sytuacji materialnej	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Żyję bardzo biednie – nie starcza mi nawet na podstawowe potrzeby	15	5,00	7	46,7	3	20,0	5	33,3
Żyję skromnie – muszę na co dzień bardzo gospodarować	172	5,76	39	22,7	50	29,1	83	48,2
Żyję średnio – starcza mi na co dzień, ale muszę oszczędzać na większe zakupy	588	5,44	155	25,6	182	30,1	267	44,3
Żyję dobrze – starcza mi na wiele bez specjalnego oszczędzania	242	5,40	56	23,1	98	40,5	88	36,3
Żyję bardzo dobrze – mogę sobie pozwolić na wygodne życie	53	5,17	18	33,9	16	30,2	19	35,9

o orientacji prawicowej wraz z pozytywniejszymi ocenami. Deklaracje centrowe częściej prezentują jednostki lepiej oceniające swoją sytuację, jednak nie dotyczy to kategorii osób „żyjących bardzo dobrze”. Wśród tych ostatnich centrowa orientacja zostaje uszczuplona na rzecz lewicowej (Tabela 8).

Analiza kryterium dochodu na osobę w gospodarstwie domowym ukazuje większe zróżnicowanie. Istotnie wyróżniają się jednostki z najniższym i najwyższym poziomem dochodu, sytuujące się nieznacznie na lewo od środka skali od pośrednich kategorii dochodowych, które współwystępują częściej z deklaracjami

Tabela 9. Dochód na osobę w gospodarstwie domowym a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

Dochód	N	średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Do 500 zł.	88	4,99	34	38,6	19	21,6	35	39,8
501-1000 zł.	351	5,70	68	19,4	117	33,3	166	47,3
1001-2000 zł.	423	5,48	108	25,5	134	31,7	181	42,8
2001-5000 zł.	192	5,35	51	26,5	70	36,5	71	37,0
Powyżej 5000 zł.	32	4,72	14	43,8	9	28,1	9	28,1

przesuniętymi w prawo. Wyniki badań potwierdzają niejako prawidłowość odnotowaną przy subiektywnej ocenie własnej sytuacji materialnej, która mówi o przesunięciu deklarowanej autoidentyfikacji z prawej strony skali w lewą – im wyższy dochód tym postawa mniej prawicowa. Nie dotyczy to jednak osób o najniższych średnich dochodach. Poza tą kategorią można zauważyć, że wraz ze wzrostem dochodu na członka gospodarstwa domowego maleje procent deklaracji prawicowych oraz wzrasta lewicowych (Tabela 9).

Preferencje partyjne a ideologiczne

Interesującym spojrzeniem na autoidentyfikacje ideologiczne jest ich zestawienie z deklarowanymi preferencjami partyjnymi. Zabieg ten umożliwia zidentyfikowanie tożsamości ideologicznych elektoratów poszczególnych ugrupowań oraz porównanie ich profili między sobą. Rozkład wskazań respondentów na skali „lewica-prawica” skrajnie wyznaczają deklaracje zwolenników Sojuszu Lewicy Demokratycznej-Unii Pracy (punkt najbardziej wysunięty na lewo) oraz sympatyków Prawa i Sprawiedliwości (punkt najbardziej wysunięty na prawo). Najbliżej środka skali sytuuje się elektorat Polskiego Stronnictwa Ludowego (niewykazujący istotnych różnic z deklaracjami PO), centrowo, ale nieco bardziej na prawo określają swoje miejsce wyborcy Platformy Obywatelskiej.

Elektorat PO zrzesza stosunkowo zbliżone ilości jednostek deklarujących postawy centrowe i prawicowe, w mniejszym stopniu lewicowe. Wyborcy PiS

Tabela 10. Preferencje partyjne a średnie na skali lewica-prawica oraz procentowy i ilościowy rozkład odpowiedzi w układzie lewica-centrum-prawica.

	N	Średnia	Lewica		Centrum		Prawica	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Elektorat PO	385	5,28	92	23,9	150	39,0	143	37,1
Elektorat PSL	63	4,95	19	30,2	24	38,1	20	31,7
Elektorat PiS	173	6,98	11	6,4	19	11,0	143	82,6
Elektorat SLD-UP	93	3,51	70	75,3	20	21,5	3	3,2
Elektorat innych ugrupowań	102	5,80	24	23,5	26	25,5	52	51,0
Deklarujący absencję w wyborach parlamentarnych	270	5,42	59	21,9	110	40,7	101	37,4

to w przeważającej mierze osoby, określające swoje poglądy jako prawicowe, w niewielkim stopniu partia ta zrzesza osoby o orientacjach centrowych i lewicowych. Baza wyborców SLD-UP przypomina lustrzane odbicie struktury ideologicznej zwolenników PiS - zdecydowanie najwięcej wyborców przyznaje się do poglądów lewicowych, a poparcie po prawej stronie ma szczątkowy wymiar. Elektorat PSL jest najbardziej zdywersyfikowany, we wszystkich trzech identyfikacjach uzyskuje zbliżone odsetki. Wśród osób deklarujących poparcie dla innych niż wyżej wymienione ugrupowania - mającymi rodowód parlamentarny, ponad połowa artykułuje poglądy prawicowe, a lewicowe i centrowe rozkładają się niemalże identycznie. W przypadku respondentów deklarujących absencję wyborczą przeważają identyfikacje centrowe, nieznacznie mniej jest wśród nich jednostek prezentujących postawy prawicowe.

Podobnie interesująco przedstawia się rozkład preferencji partyjnych w układzie autoidentyfikacji (Tabela 11). W odniesieniu do postaw lewicowych to swoistym zaskoczeniem jest fakt, że większą część zwolenników ma ona wśród wyborców PO niż deklaratywnie lewicowego elektoratu SLD-UP. Orientacje centrowe ogniskują w największej mierze zwolenników PO, najniższy poziom deklaracji w tej grupie odnotowano wśród jednostek popierających PiS. Co trzecia osoba w tej grupie deklaruje absencję wyborczą. Równoliczne grupy wśród osób o postawach prawicowych stanowią wyborcy PiS oraz PO.

Tabela 11. Deklarowane orientacje lewicowe, centrowe i prawicowe a preferencje partyjne.

	N	średnia	Elektorat PO		Elektorat PSL		Elektorat PiS		Elektorat SLD-UP		Elektorat innych ugrupowań		Deklarujący absencję w wyborach parlamentarnych	
			ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent	ilość	procent
Lewica	275	2,91	92	33,5	19	6,9	11	4,0	70	25,4	24	8,7	59	21,5
Centrum	349	5,0	150	43,0	24	6,9	19	5,4	20	5,7	26	7,5	110	31,5
Prawica	462	7,33	143	31,0	20	4,3	143	31,0	3	0,6	52	11,2	101	21,9

Wnioski

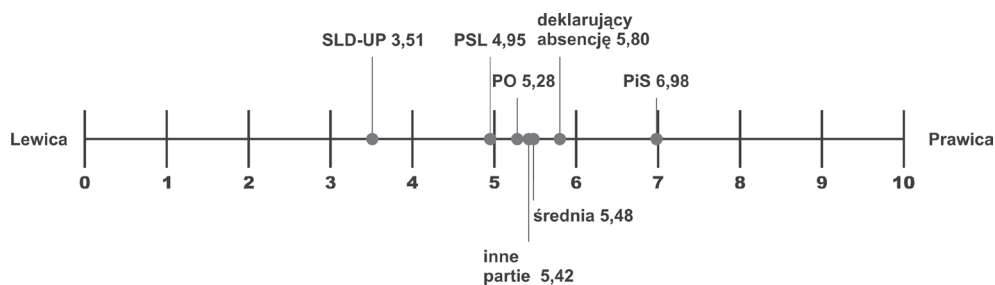
Ogólnie można zauważyć, że analiza różnic w deklaracjach na skali lewica-prawica w zestawieniu ze zmiennymi społeczno-demograficznymi wypadła negatywnie. Niewiele odnotowano różnic istotnych statystycznie, wprawdzie można zaobserwować pewne zróżnicowanie średnich, ale daje się ono ująć raczej w pewne tendencje, a nie zdecydowane wnioski. Wynik ten koresponduje z analizą tożsamości ideologicznych prezentowanych w literaturze przedmiotu przez Tadeusza Szawieła czy Tomasza Godlewskiego, których wyniki ukazują, że orientacje po 1992 roku znajdują się poza zasięgiem oddziaływania podstawowych czynników społeczno-demograficznych [Szawiel 2001: 217-231; Godlewski 2008: 133-163].

Przytoczone wyniki badań w zakresie analizy przestrzeni lewica-centrum-prawica potwierdzają hipotezy o autonomicznym charakterze centrum, szczególnie w zakresie różnic w reprezentowanych preferencjach partyjnych. Wśród osób deklarujących autoidentyfikację centrową tylko jedna partia osiąga dwucyfrowy poziom wskazań i znacząco większa niż na ekstremach jest ilość deklaracji absencyjnych.

Analiza autoidentyfikacji z odniesieniem do preferencji partyjnych respondentów ukazuje strukturyzację polskiej sceny partyjnej, której punkty przeciwstawne wyznaczają partie o rodowodzie lewicowym i prawicowym (Rysunek 2). Ilościowa analiza deklaracji poszczególnych postaw ideologicznych wskazuje jednak, że lewicowe cieszą się znacznie mniejszym poparciem, co byłoby potwierdzeniem ogólnej politycznej słabości lewicy w Polsce.

W stosunku do końca ubiegłego stulecia, zaobserwowany podział na poszczególne postawy jest najbardziej zbliżony do stanu z połowy lat 90-tych [Szawiel 2001: 228]. Znacząca przewaga autoidentyfikacji prawicowych, która została

Rysunek 2. Rozkład autoidentyfikacji badanych o różnych preferencjach partyjnych oraz deklarujących absencję wyborczą.

ujawniona w prezentowanych wynikach badań, jest źródłem wyborczej siły PO i PiS, które w równym stopniu z niej czerpią. Dominująca pozycja PO wynikać może również z poczynionej obserwacji, że wśród osób o deklaracjach centrowych i lewicowych ma ona istotnie duże poparcie. Zwraca uwagę fakt, że to jedyna partia, która w stosunku do pozostałych, znacząco wielu zwolenników ma również wśród jednostek o innych autoidentyfikacjach niż deklarowane centrowe. Lewicowy SLD i prawicowe PiS zdecydowanie ogniskują poparcie w swoich matecznikach ideologicznych, mając nawet tam godnego konkurenta w PO.

Bibliografia

- Antoszewski A. (2005), *Polska prawica i lewica w procesie transformacji*, [w:], J. Kornaś (red.), *Partie polityczne: permanentne problemy*, Kielce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomii i Administracji im. Art. Edwarda Lipińskiego.
- Antoszewski A. (2009), *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek
- Bobbio N. (1996), *Prawica i lewica*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Godlewski T. (2008), *Lewica i prawica w świadomości społeczeństwa polskiego*, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Grabowska M. (2004), *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Grabowska M. Szawiel T. (2001), *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szawiel T. (2002), *Podział na lewicę i prawicę w Polsce po 1989 roku – jego sens i trwałość*, [w:], R. Markowski (red.), *System partyjny i zachowania wyborcze. Dekada polskich doświadczeń*, Warszawa : Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Raciborski J. (1997), *Polskie wybory. Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego 1989-1995*, Warszawa: Wydawnictwo Scholar
- Raciborski J. (2003), *Wybory i wyborcy*, [w:], *Demokracja polska 1989-2003*, J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Rajca, Warszawa: Wydawnictwo Scholar.

• Szawiel T. (2001), *Podział lewica-prawica w polityce oraz w szerszym kontekście kulturowym*, [w:] M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

• Wojtasik W. (2006), *Polski system partyjny na tle wybranych koncepcji ewolucji politycznej i społecznej*, [w:], M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur, *Polski system partyjny*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

• Wojtasik W. (2009) *System partyjny i partie polityczne w procesach transformacji systemowej*, [w:], *Transformacja systemowa w Polsce 1989-2009. Próba bilansu*, R. Głajcar, W. Wojtasik (red.), Sosnowiec: Wydawnictwo REMAR.

Źródła internetowe

- Gauchet M., http://www.rfi.fr/actupl/articles/089/article_1095.asp
- *Wybory pokazały stary podział na Polskę A i B* http://wyborcza.pl/1,97619,6702453,Wybory_pokazaly_stary_podzial_na_Polske_A_i_B.html
- Markowski R., *Centrum jest czy go nie ma?* <http://archiwum.polityka.pl/art/centrum-jest-czy-go-nie-ma,397651.html>

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
Agnieszka Turska-Kawa, Waldemar Wojtasik Postawy, zachowania i decyzje wyborcze jako przedmiot badań empirycznych	7
Robert Alberski Proces zmiany lojalności wyborczej w Polsce w latach 2005-2009	23
Bartosz Szwejkowski Preferencje prezydenckie w ujęciu profilowym	39
Wojciech Peszyński Społeczne oddziaływanie strategii tworzenia list wyborczych	57
Jarosław Wichura Identyfikacje partyjne a preferencje w zakresie kształtu systemu politycznego w Polsce	79
Agnieszka Turska-Kawa Psychologiczne uwarunkowania zachowań wyborczych	101
Agnieszka Turska-Kawa, Waldemar Wojtasik Struktura społeczna oraz preferencje partyjne w układzie autoidentyfikacji lewicowo-prawicowych	123
Danuta Karnowska Identyfikacja lewica-prawica i jej rozumienie w przestrzeni kulturowej	139
Waldemar Wojtasik Kwestie ekonomiczne jako czynnik dyskrepancyjny identyfikacji politycznych ..	153

Janusz Okrzesik, Krzysztof Stecyk

Poglądy na kwestie socjalne i ich wpływ na polską scenę polityczną..... 173

Tomasz Okraska

Poparcie dla demokracji i integracji z Unią Europejską w perspektywie deklarowanych preferencji partyjnych 195

Jan Wolnicki

Polacy wobec jednomandatowych okręgów wyborczych 213

Magdalena Marzec

Uczestnictwo Polaków w praktykach religijnych i ich ocena roli Kościoła w życiu publicznym..... 227

Spis tabel, wykresów, rysunków 255

Aneks 263

Spis treści 305